

De rol van de Koning bij kabinetsformaties

‘Welke mannen moet ik bij mij roepen?’

Wie de koning bij kabinetsformaties buiten de deur wil houden, dreigt een precair evenwicht binnen de parlementaire democratie te verstoren. Oud-Kamerlid Jan Schinkelshoek maakt zich zorgen over ‘te veel aan politiek’. ‘Het heeft iets geruststellends te weten dat partijpolitiek niet ongehinderd z’n gang kan gaan.’

door Jan Schinkelshoek

Dhr. J. Schinkelshoek is oud-lid van de Tweede Kamer voor het CDA, communicatieadviseur en publicist.

‘Wanneer ik het tegenwoordige ministerie wegzend, welke mannen moet ik dan bij mij roepen, uit welke Kamerfractie moet ik ze dan halen? Ach, laten verkiezingen het nu maar uitmaken.’¹

Tot diep in de negentiende eeuw voerde de Koning in Nederland een ‘persoonlijk regiment’, zoals het toentertijd in Den Haag werd genoemd. Nog in 1866 – bijna twintig na de befaamde liberale grondwethervorming van 1848 – beschikte koning Willem III hoogstpersoonlijk over het lot van kabinetten. Dat werd niet alleen geaccepteerd, maar ook verdedigd. Iemand als Thorbecke – de liberale staatsman die te boek staat als de aartsvader van de parlementaire democratie – was voorstander

Het heeft iets geruststellends te weten dat partijpolitiek niet ongehinderd z’n gang kan gaan

van, wat heette, ‘koninklijke kabinetten’. ‘Aan de Kroon behoort de benoeming der Ministers’, schrijft hij in zijn politieke testament (1870)². ‘Een Koning kiest, [...] zonder te bedenken dat de Ministers met de Vertegenwoordiging te handelen hebben [...], uitsluitend naar individueel behagen.’

Achter die redenering gaat bij Thorbecke een principiële theorie schuil: het dualisme in onversneden vorm. Kort en goed komt dat erop neer dat de regering regeert en het parlement controleert. Regering en parlement zijn voor hen onafhankelijke ‘machten’ die elkaar in een ‘constitutionele monarchie’ in evenwicht houden.³ Om de balans niet te verstoren, dient de Tweede Kamer zich dan ook niet te bemoeien met de regeringsvorm. De Kamer beoordeelt een nieuw opgetreden kabinet onbevangen, wachtend op de daden van de ministers. Die theorie heeft een taai leven geleid. Tot ver in de twintigste eeuw hield de Tweede Kamer zich bij kabinetsformaties op afstand. Er waren soms zelfs kabinetsformatoren aan het werk zonder dat de Kamer ervan wist.

Vanaf 1918 is het geleidelijk en na 1945 is het steeds sneller gaan veranderen. Vlak voor de oorlog dwong de Tweede Kamer greep op kabinetsformaties af.⁴

Wat voor koning Willem III nog vanzelfsprekend was, is voor koningin Beatrix ondenkbaar. Elke koninklijke stap in een kabinetsformatie moet herleidbaar zijn tot voldoende parlementaire steun. Daarom zal het straks, na 12 september, weer een komen en gaan van fractievoorzitters zijn. Dat proces van

kabinetsformatie, van oudsher met veel mystificaties omgeven, is stapje voor stapje doorzichtiger geworden. Of democratischer, zoals sommigen graag zeggen. In vergelijking met de politieke prehistorie is het in de loop der jaren, als optelsom van verschillende kleinere aanpassingen, transparanter geworden. Het speelt zich tegenwoordig geheel af binnen de kaders zoals die door de politieke adviezen vanuit de Tweede Kamer worden bepaald, adviezen die openbaar worden gemaakt. Elke fractie wordt, voorafgaande aan de benoeming van een (in-)formateur, meegewogen. Daar wordt – de woorden zijn van de vice-president van de Raad van State – ‘scrupuleus’ op gelet. Wat de koning of koningin doet is daarom ‘controleerbaar’.

Accentverschuiving

Gaandeweg is het accent van de Koning naar de Kamer verschoven. Aanvankelijk had de vorst het voor het zeggen, vanaf 1848 vecht het parlement om een gelijkwaardige tegenmacht en sinds de oorlog slaat de balans steeds meer door in het voordeel van de Tweede Kamer, de tak van de volksvertegenwoordiging waar het politieke primaat ligt.

Die ontwikkeling is nog niet ten einde. Al jaren gaan er stemmen op om de Koning van elke invloed op de kabinetsformatie te beroven. En dit voorjaar behaalden die krachten een kleine, maar veelbetekenende ‘overwinning’ – een overwinning op het thorbeckiaanse evenwichtsdenken: de Tweede Kamer heeft zich voorgenomen om direct na de verkiezingen zelf een informateur te benoemen. Het is een accentverschuiving die getuigt van grote parlementaire zelfverzekerdheid, grenzend aan overmoed. Gaat het de Tweede Kamer daadwerkelijk lukken om het eens te worden over een informateur? Hoe groot is het risico dat het parlement er niet uitkomt en fractievoorzitters met hangende pootjes naar het paleis moeten? Wordt het een oefening in schijnopenheid? Komt er niet een overlegcircuit achter de schermen op gang? Zijn die achterkamertjes zo veel beter dan die van het paleis? Hoe te denken over dat staatstheater?

Misschien nog wel belangrijker is de vraag naar de toegevoegde waarde. Wat voegt het toe als de Kamer het initiatief bij kabinetsformaties neemt? Hoe behulpzaam is het voor het verloop van een kabinetsformatie, veelal een langdurig en moeizaam proces? Zal een Kamerdebat de *politiek-psychologische omslag* van de verkiezingsstrijd naar de coalitiebesprekingen werkelijk bespoedigen? Heeft de overgang van campagne- naar regeerwerk niet meer tijd nodig?

Maar het echte probleem is de verstoring van het laatste restje van het thorbeckiaanse dualisme. Een intensievere bemoeienis vanuit de Tweede Kamer met de kabinetsformatie maakt de afstand tussen kabinet en parlement nog kleiner. Hoe verstandig is dat? Moet je niet veel meer dualistische verhoudingen in acht nemen, iets wat door dezelfde partijen als voorstander van een door de Kamer benoemde informatie steeds zo vurig wordt bepleit? En wel van meet af aan?

Evenwicht

Wat op het oog een democratische correctie lijkt, dreigt het evenwicht te verstoren binnen de politieke en parlementaire democratie zoals die stapje voor stapje is opgebouwd. Sinds jaar en dag kent Nederland een grondwettelijk verankerd staatsbestel, waarin parlement, kabinet en koning elkaar in een ragfijne balans houden. Thorbecke heeft in 1848 hardhandig een einde gemaakt aan de overheersende rol die de koning speelde. Door zijn toedoen is het staatkundig zwaartepunt verlegd naar de ministers, gecontroleerd door het parlement. Maar bang als hij was voor een parlementaire 'alleenheerschappij' en een 'partijziek regiem', maakte 'zijn' Grondwet de koning en de koningin niet helemaal machteloos.

Als onderdeel van de regering hebben vier vorstinnen op rij een nuttige, vaak matigende rol gespeeld. Het heeft iets geruststellends te weten dat partijpolitiek niet ongehinderd z'n gang kan

gaan. Dat er, onzichtbaar voor de buitenwereld, iemand zit die al jaren van tevoren op die rol wordt voorbereid, aan niemand iets verplicht is en over zo iets als het algemeen belang waakt. Iemand die, onpartijdig, de spelregels bewaakt, erop toeziet dat rechten van minderheden niet onnadenkend aan de kant worden geschoven. Die af en toe vragen stelt. Die oplet of er geen spelletjes worden gespeeld. Juist bij kabinetsformaties, waarin het spel om de macht z'n hoogtepunt bereikt.

Wat op het oog een democratische correctie lijkt, dreigt het evenwicht te verstoren binnen de politieke en parlementaire democratie zoals die stapje voor stapje is opgebouwd

Nee, niemand wil terug naar koning Willem III, laat staan Willem I of Willem II. Maar niemand kan ook verlangen bestierd te worden door soms toevallige, grillige en vooral ongecontroleerde politieke meerderheden. Dat thorbeckiaanse systeem van *checks & balances*, macht en tegenmacht is zo gek nog niet. •

Reageren? redactie@bestuursforum.nl

1 Geciteerd door O. Hora Siccama, lid van de Algemene Rekenkamer, in een brief aan zijn vriend, de Nederlandse diplomaat F.M.W. baron Testa (1866).

2 Thorbeckes Narede bij zijn Parlementaire Redevoeringen (1870).

3 'De constitutionele Monarchie kent ééne absoluten wil niet; zij bestaat in een verband van elkander wederkeerig beperkende organen, aangelegd om

met vrijheid zamen te werken tot eene wetgeving en een bestuur, die aan de eischen van een juist, regtvaardig, nationaal verstand beantwoorden.'

4 Per motie, de motie van rksp-fractievoorzitter L.M. Deckers, legde de Tweede Kamer in 1939 vast dat 's lands landbelang' vergde dat van tevoren afgetast werd of een kabinet op parlementaire steun kon rekenen.

Het gemeentebestuur het landsbestuur ten voorbeeld

Het was enkele dagen voor de val van het kabinet-Rutte, dat D66-Kamerlid Gerard Schouw aankondigde de kroonjuwelen van zijn partij weer eens te willen oppoetsen. Het lijkt erop dat D66 oude thema's zoals 'de gekozen burgemeester', 'de gekozen Commissaris van de Koningin' en 'het referendum' weer 'van stal' wil halen. Daarnaast bepleit men een aanzienlijke beperking van de rol van de Koningin, met name bij kabinetsformaties. Mijn analyse: Nederland is juist toe aan meer stabiliteit. Het valt daarbij te overwegen of het landelijke model zou moeten worden hervormd in de richting van het gemeentelijke.

door Eddy Bilder

*ing. E.J. Bilder is
burgemeester van
Zwartewaterland,
oud-Tweede Kamerlid
en redacteur van
Bestuursforum.*

Het is inmiddels alweer tien jaar geleden dat in de gemeentepolitiek 'het dualisme' werd ingevoerd. (Zie daarover het artikel Tien jaar dualisering in het Aprilnummer van dit blad.) Het is een van de vruchten van de paarse kabinetten waar D66 deel van uitmaakte. De invoering van het dualisme was een grote, kostbare operatie die zonder rekening te houden met de uiteenlopende schaal en cultuur van gemeenten overal op eenzelfde wijze werd ingevoerd. De kosten bedroegen enkele honderden miljoenen. Hoewel de positieve effecten van het dualisme mij niet ontgaan, kom ik niet los van de vraag of deze kosten wel opwegen tegen de baten.

Men zou in Den Haag voor een versterking van de positie van de Kroon moeten kiezen

Bij velen in de landelijke politiek (en D66 is daarvan een uitgesproken voorbeeld) bestaat de neiging graag over de politiek-bestuurlijke en politieke spelregels te praten; daarbij signaleer ik opvattingen om de gemeentelijke politiek te willen inrichten naar Haags (landelijk) model. Daarvan is de invoering van het dualisme een voorbeeld. Als we naar de geschiedenis van de laatste tien jaar kijken, is het mijns inziens maar de vraag of het verstandig is het gemeentebestuur op het landsbestuur te willen laten lijken.

Krasjes

Sinds de opkomst van het populisme is de stabiliteit van het landsbestuur verdwenen. Voor de vierde maal in tien jaar tijd viel er een kabinet. Nederland vertoont tegenwoordig bestuurlijk gezien meer overeenkomst met België en de Zuid-Europese landen dan met ons sterke buurland Duitsland. De val van de kabinetten heeft ertoe geleid dat Nederland in de afgelopen tien jaar al tweeënhalf jaar is bestuurd door overgangs- of demissionaire kabinetten. Voor 2012 kunnen we nu al zeker zijn van een demissionaire periode van minstens negen maanden. Verkiezingsperiodes maken dat partijen lange tijd meer met zichzelf dan met het landsbelang bezig zijn. Daarnaast is sinds de verkiezingen van 2002 bij elke verkiezing

ongeveer de helft van de Kamer vernieuwd. Met als gevolg ten minste driehonderd Kamerleden met recht op wachtgeld en een steeds kleiner collectief geheugen in de Kamer. Met vijf zittingsjaren ben je, heden ten dage, al een bovengemiddeld ervaren Kamerlid.

Opvallend is dat bijna alle kabinetten die in de afgelopen tien jaar zijn gevallen, niet vielen vanwege onoverbrugbare verschillen tussen de coalitiepartners, maar ten gevolge van electorale overwegingen. Partijen die menen partijpolitieke, nog fictieve, winst te moeten / kunnen verzilveren laten daartoe een kabinet vallen. Na het vallen van een kabinet is ook de oppositie er niet op uit om verantwoordelijkheid te nemen. Nee, ook daar is de kans op een overwinning bij komende verkiezingen maatgevend. Sterker nog: bij de discussie over de verkiezingsdatum voor de eerstkomende Kamerverkiezingen, speelden per partij met name de eigen belangen, inschattingen over wat voor de eigen partij het beste zou uitpakken een beslissende rol. Partijen die er goed voor stonden in de peilingen hadden haast, terwijl partijen die zich nog dachten te kunnen herstellen vooral op een latere datum aandrongen.

Gemeente als inspiratiebron

Bij dit alles dient zich de vraag aan of we ons democratisch systeem en de wijze van werken tegen het licht moeten houden. Is onze democratie niet aan hervormingen toe die maken dat de waan van de dag en het eigen belang niet meer kunnen leiden tot toenemende bestuurlijke instabiliteit?

Gedurende de afgelopen jaren is er vaak gedacht om de gemeentelijke democratie te hervormen naar voorbeeld van het Haagse / landelijke. Het valt nu te overwegen of het landelijke model zou moeten worden hervormd in de richting van het gemeentelijke.

De invoering van het dualisme in 2002 is een voorbeeld van het invoeren van Haagse modellen. Er is in de afgelopen jaren ook wel gedacht aan het creëren van mogelijkheden om gemeenteraden tussentijds te ontbinden en dus tussentijdse gemeenteraadsverkiezingen te houden. Bij de huidige bestuurlijke instabiliteit werpt zich bij mij de vraag op of het niet zinvol is

het ontbinden van de Tweede Kamer veel moeilijker te maken. Een ander voorbeeld is dat in gemeenten vaak brede bestuurlijke coalities worden samengesteld. De meeste gemeenten hebben coalities die aanmerkelijk ruimer zijn samengesteld dan de helft plus een. Ook daar zou voor de landelijke politiek een voorbeeld aan genomen kunnen worden.

Het voordeel van die beide aspecten samen is dat er veel meer continuïteit van bestuur is en als een politieke partij niet langer bestuurlijke verantwoordelijkheid wil dragen er mogelijkheden zijn coalitiewijzigingen aan te brengen. Tevens weten de volksvertegenwoordigers en bestuurders dat ze er in principe voor vier jaar zitten en dat de kans dat vanwege opportunistische overwegingen, bij een van de coalitiepartners, niet ieder opnieuw campagne moet voeren, voor de politieke partij, of voor het eigen lijfsbehoud.

Makkelijker moeilijke besluiten nemen

Ik kan mij voorstellen dat de onzekerheid over de duur van de betrekking nu maakt dat mensen van een bepaald kaliber of met bepaalde zekerheden niet beschikbaar zijn voor het onzekere en steeds moeilijker beïnvloedbare politieke bedrijf. Daarnaast neemt de moed om noodzakelijke impopulaire maatregelen te nemen af naarmate men minder goed weet of men, daar waar men eerst zaait, ook zelf het goede resultaat mag oogsten. We zien niet alleen in Nederland maar ook in de landen om ons heen steeds minder moed om dit soort beslissingen te nemen, terwijl dit gebrek aan moed ook steeds bevestigd (beloond) wordt bij verkiezingsuitslagen, (in die zin dat politici die impopulaire maatregelen durven te nemen zich bij komende verkiezingen van een afstraffing verzekerd weten). De populisten, links en rechts, die roepen dat alle moeilijke besluiten niet nodig zijn, worden beloond. Het volk lijkt niet voor rede vatbaar. Men wil de waarheid niet onder ogen zien.

Bij de huidige bestuurlijke instabiliteit werpt zich bij mij de vraag op of het niet zinvol is het ontbinden van de Tweede Kamer veel moeilijker te maken

In veel gemeentebesturen zie je dat het bestuur een team vormt. Men weet dat men in principe voor vier jaar samen aan de slag moet en er wordt gedurende die tijd niet steeds zenuwachtig gekeken hoe men er in de peilingen voor staat. Ook wethouders en burgemeesters sneuvelen weleens, maar daarmee blijft het gemeentebestuur wel overeind en gaat het bestuurlijk werk door. In het gemeentebestuur is, in de persoon van de door de Kroon benoemde burgemeester, een niet partijpolitiek gebonden functionaris actief die bij politieke conflicten stabiliserend kan werken. Daarnaast kijkend zou men in Den Haag ook eerder voor een versterking van de positie van de Kroon moeten kiezen. Het is merkwaardig dat een Kamermeerderheid de rol van de Koningin bij kabinetsformaties wil beperken, terwijl zij met 32 jaar ervaring in deze onstuimige tijden van grote waarde kan zijn. (De Kamerleden met de langste ervaring komen niet veel verder dan 12 jaar.)

Samenvattend: Nederland is toe aan meer stabiliteit in het landsbestuur. Daarbij zou men zich de werkwijze van veel gemeentebesturen ten voorbeeld kunnen stellen. Het bestuur van het land is meer gebaat bij het benutten van de ervaring en onpartijdige advisering van de Kroon, dan bij de (al of niet opgepoetste) kroonjuwelen van D66. •

Reageren? bilder.e.j@gmail.com

Interview met trendwatcher Adjiedj Bakas over de toekomst van onze democratie

De staat van morgen

door Marcel Migo

Op 5 juni presenteert Adjiedj Bakas zijn nieuwe boek, *De staat van morgen*, tijdens het VNG-congres. Bakas verwacht dat we nog een aantal forse bestuurlijke en politieke aardverschuivingen zullen meemaken. 'Uiteindelijk wint het midden, al is nog niet duidelijk hoe dat nieuwe midden er precies uit zal zien. Daarnaast blijft er ruimte voor anti-establishmentpartijen aan de flanken, die heel goed voelen welke sentimenten breed leven in de samenleving. Als de middenpartijen verstandig zijn, doen zij daar hun voordeel mee.'

Bakas: 'Ik begin mijn boek met een analyse van hoe de mens in de loop van duizenden jaren geleefd heeft. De mens heeft altijd in groepen geleefd. En we hebben hier bijvoorbeeld duizend jaar lang een keurvorst gehad. We hebben dus duizenden jaren bestuurlijke ervaring opgedaan. Het eerste deel van mijn boek is een beschrijving van de ontwikkeling van de democratie, in een notendop.' Bakas combineert die inzichten en ervaringen van vroegere bestuursvormen met actuele ontwikkelingen, actuele behoeften en met inspirerende voorbeelden van elders in de wereld. 'Het boek is bedoeld als inspiratieboek.'

Bakas voorziet nogal wat wijzigingen in het openbaar bestuur. 'Kijk je naar het lokaal bestuur dan zie je bijvoorbeeld dat in relatief korte tijd het aantal gemeenten enorm is afgenomen.' Hij denkt niet dat de huidige schaal het ultieme eindstadium zal zijn. Sterker nog: mede vanwege de economische crisis zullen voornemens om naar nieuwe (betere?) bestuursschalen te komen nu sneller in maatregelen worden omgezet. 'En ik heb goed nieuws: de crisis is nog maar net begonnen en houdt nog wel even aan. Dat is alleen maar goed voor de daadkracht! In mijn boek stel ik dat Nederland erbij gebaat is te worden opgedeeld in circa vijftig overzichtelijke, sterke stadsstaten. Die schaal past goed bij de behoeften van mensen aan kleinschaligheid en overzichtelijkheid, maar is tegelijkertijd wel groot genoeg om slimme ruimtelijke ordening te realiseren. Binnen zo'n stadsstaat blijven natuurlijk allerlei kleinere gemeenschappen bestaan.'

Eeuw van de burger

De eenentwintigste eeuw wordt volgens Bakas de eeuw van de burger. Bakas: 'De individualisering zal, mede dankzij voortschrijdende technologische ontwikkelingen nog veel ingrijpender doorontwikkelen; op allerlei terreinen wil en zal de burger meer zeggenschap en meer autonomie verkrijgen. Tegelijkertijd zal hij zijn heil echter blijven zoeken in gemeenschappen, zoals hij dat altijd gedaan heeft. Er ontstaan allerlei nieuwe verbanden, zoals je dat nu bijvoorbeeld al ziet bij sociale media. Je ziet het ook in nieuwe samenlevingsvormen; het traditionele gezinsleven zal niet meer de enige dominante vorm zijn. Denk aan woon-groepen, aan coöperaties van burgers.' Het zogenoemde collectief particulier opdrachtgeverschap past volgens Bakas

helemaal bij dit beeld; mensen geven daarin samen vorm aan hun woonomgeving en worden daarvoor ook samen verantwoordelijk. 'Maar ze kiezen er bovenal zelf voor. Dit soort ontwikkelingen zul je vaker zien; overheden zouden erop in moeten spelen. Geef de burgers vooral zeggenschap over hun woonomgeving, ook in bestaande wijken.'

We zien daarnaast ook aloude familieverbanden juist sterker worden. Mede vanwege de enorme kostenstijgingen in de zorg zullen ouderen in de toekomst minder snel naar bejaarden- en verzorgingshuizen gaan, maar (weer) vaker bij hun kinderen intrekken. 'Zoals dat trouwens in bijvoorbeeld Duitsland volstrekt normaal is. Het zorgt ervoor dat de afstand tussen generaties kleiner wordt.'

'Veel overheidsstaken zullen straks gewoon via algoritmen worden uitgevoerd'

'Belangrijk om te beseffen is dat de in mijn boek beschreven trends niet beperkt blijven tot Nederland. De opkomst van de regio en de behoefte van mensen aan meer overzichtelijkheid en kleinschaligheid is een wereldwijde megatrend; de ontwikkeling van *big government* naar *big society* vindt op heel veel plekken plaats. Overal zie je dat bestaande, oude hiërarchieën kritisch bekeken worden. Van Europa tot India en van China tot Rusland.'

Hutspotgod en algoritmen

'De toenemende belangstelling van mensen voor spiritualiteit, zal ook zijn weerslag hebben op het openbaar bestuur. Overheden zullen meer gericht raken op hun kerntaken, maar tegelijkertijd verwachten de mensen dat ze Grote Dingen doen, zaken die burgers zelf niet kunnen én dat ze inspireren. Uiteindelijk verlangen mensen van hun politieke leiders dat ze een verhaal hebben, optimisme uitstralen, ambitie hebben en een visie hebben op de toekomst. Voor het aloude beginsel van rentmeesterschap is dus blijvend behoefte. Realiseer je daarbij dat voor veel mensen spiritualiteit een andere, bredere betekenis heeft en krijgt dan enkel een christelijke invulling. Zoals dat in het verleden natuurlijk al veel vaker is gebeurd, zullen mensen

Foto: Avi Goodall

Adjiedj Bakas is Nederlands bekendste trendwatcher. Zijn boeken werden vertaald in het Engels, Duits, Spaans en Zweeds. Kijk voor meer info op www.bakas.nl. 'De staat van morgen' is verkrijgbaar vanaf 5 juni.

steeds meer elementen uit verschillende godsdiensten en levensbeschouwingen met elkaar combineren. Maar nu doen ze dat veel meer individueel. De opkomst van de hutspotgod heb ik dat genoemd. Natuurlijk zullen er ook traditionelere vormen van christendom blijven bestaan, maar in Nederland verliezen ze aan betekenis.'

Waar aan de ene kant van politici meer bezieling gevraagd wordt, zullen de overheden juist zakelijker, maar ook eerlijker worden. 'We zullen nog een aantal efficiencylagen maken; veel overheidstaken zullen straks gewoon via algoritmen worden uitgevoerd. Dat scheelt enorm veel menskracht en is een stuk eerlijker. Kijk eens naar een land als Zweden, daar bestaat een verschijnsel als scheefwonen niet. Reden: dat wordt gewoon heel simpel via een geautomatiseerd systeem geregeld. Heel transparant. We hebben het veel te ingewikkeld gemaakt. Dat geldt zeker ook voor ons belastingstelsel; een vlaktaks ligt daarom voor de hand.'

Ontwikkelingen

'Nederland is echt een fantastisch land met een geweldige basis. Omdat ik heel vaak reis, ben ik me dat steeds meer gaan realiseren. Maar ik ben ook van mening dat het heel inspirerend is, en ook verstandig, ontvankelijk te zijn voor ervaringen die elders zijn opgedaan. Soms dicht bij huis trouwens. Neem Zwitserland, dat is volgens mij het land met de minst cynische democratie van de wereld. Hoe verschillend de partijen er ook zijn, ze regeren prima samen. En de bevolking kan er via echte referenda beslissen over de echt belangrijke dingen. (...) Maar ik ben ook een fan van het Britse systeem, hoewel daar altijd veel kritiek op wordt gegeven. Het is in feite een ultieme vorm van een districtenstelsel. Zo zie ik dat in Nederland ook voor me. Elke stadsstaat levert zijn eigen parlements lid. Zo raken we

mooi af van al die kleine partijtjes. Heerlijk! Het zou wat mij betreft trouwens erg goed zijn als we vandaag een kiesdrempel van 10 procent invoeren. Dan houden we waarschijnlijk nog een stuk of zeven partijen over. Dat is genoeg.'

Bakas verwacht dat de politieke aardverschuivingen van het laatste decennium de voorbode zijn van nog grotere vernieuwingen. 'De behoefte van burgers aan meer grip op het eigen

'Mensen blijven hun heil zoeken in gemeenschappen'

leven, meer directe zeggenschap over en invloed op echt belangrijke besluiten kan niet samen met ons huidige, statische democratische systeem. De politiek zal dus hoe dan ook minder op afstand moeten komen staan.

Ook in de toekomst zullen er anti-establishmentpartijen blijven bestaan en dat is maar goed ook. Er zal nog lang behoefte blijven bestaan aan partijen aan de flanken die haarfijn aanvoelen wat er in de samenleving leeft en dat agenderen. Als de middenpartijen slim zijn doen ze daar hun voordeel mee.' Bakas verwacht dat 'het midden', anders dan wat we op basis van de ontwikkelingen van de laatste jaren wellicht geneigd zijn te denken, toekomst heeft. 'Omdat de burger uiteindelijk in harmonie wil leven.' •

U kunt kans maken op een gratis exemplaar van *De staat van morgen*. Stuur daarvoor een e-mail naar redactie@bestuursforum.nl onder vermelding van 'De staat van morgen'. De redactie zal vijf exemplaren verloten.